

ГОЛЯМОТО ЗАВРЪЩАНЕ

COVID-19
И ОБРАТНАТА МИГРАЦИЯ
КЪМ БЪЛГАРИЯ

СОФИЯ, НОЕМВРИ, 2020

Изследването е направено в сътрудничество
с „Европейския съвет за външна политика (ЕСВП) - София“
и с финансовата подкрепа
на „Фондация „Конрад Агенауер“ - София“

Автор

Огнян Георгиев

София, ноември, 2020

КАКВО НАУЧИХМЕ

Н А К Р А Т К О

■ С помощта на данни от правителствената система успяхме да установим, че регистрирани като влезли в България нейни граждани за периода март-май са малко над **550 хил. души** (тук е изключен трафикът през гръцка граница).

■ След това изследвахме уникалната база данни от **над 70 хил. души карантинирани по общини**, която позволява проследяването на поне част от влезлите до крайната им дестинация. Установихме, че навсякъде карантинирани са **повече през май, отколкото през април**, като разликите на места са толкова големи, че не могат да бъдат обяснени с епидемиологични причини, а просто с увеличаване на притока на хора.

■ Сравнението на броят карантинирани по места с този на работоспособното население сочи, че има **градове, в които завърналите се са сериозен процент. В Петрич и**

Сангански е почти 8%, във Видин е 4.5, в Монтана, Русе и Благоевград — около 4%. Като се има предвид, че карантинирани са почти двойно по-малко от общо влезлите, е логично да се предположи, че общият брой завърнали се в тези места е още по-голям като процент.

■ Проведохме онлайн анкета с хора, върнали се след известен престой в чужбина и открихме, че **двете основни причини за това са „желание да съм с близки“ (46%) и „загуба на работа“ (32%). 10% от тях отговарят, че няма да се върнат обратно след ковид-кризата, а 25% не са решили.** Ако се изолира групата, която е прекарала навън над 1 г., тези проценти съответно стават 19% и 47%. Основните фактори, от които зависи решението им, са намирането на добре заплатена работа тук, корупцията, ковид-кризата, намирането на работа в чужбина, социалната и градска среда.

I. НЕОЧАКВАНАТА ЧОВЕШКА ВЪЛНА

Една тиха вълна залива границите на източната част на европейския континент. Може да не сте я забелязали, което би било разбираемо, защото през последните няколко месеца всички бяха заети да се прибират у дома.

И точно това се случи в Централна и Източна Европа: много хора се завърнаха у дома — в родните си страни, напускайки дестинациите, в които бяха мигрирали.

Тенденцията стана видима в края на март. Ръководителят на българското национално звено за борбата с Ковид — ген. Венцислав Мутафчийски¹ обяви в края на март, че над 200 000 българи са се завърнали. Премиерът на Румъния Людовик Орбан съобщи² на 27 март, че почти същия брой — около 200 000 румънци са се завърнали в страната от началото на кризата с COVID-19. Този процес не протича само в границите на ЕС, но и около него: досега най-голямата гържава в региона — Украйна, отчете над 1.3 милиона души, които се завръщат по суша и въздух, докато значително по-малка Молдова — около 40 хиляди³.

1. dariknews.bg/novini/bylgariia/200-000-bylgarise-pribraha-v-bylgariia-prez-poslednite-sedmici-video-2218275

2. rmx.news/article/article/coronavirus-has-flipped-mass-migration-around-for-eastern-europe-as-millions-return-home

3. rovienna.iom.int/story/moldova-braces-large-numbers-returning-migrants

Това разбира се не е изолирана тенденция. В световен мащаб ремиграцията или връщането се случва в огромни размери: над 2.1 милиона индийци, както и 600 хиляди афганистанци са се завърнали у дома, според ИОМ⁴. Същото се отнася и за много латиноамерикански гържави.

В ситуация, в която има рязко свиване на потреблението, спад на бизнеса, затваряне на част от икономиките, и разбира се — здравна криза, която изисква да имаш бърз достъп до здравни услуги, мнозина мигранти решиха, че най-безопасното и адекватно решение за тях е да се приберат по родните си места. Това е съчетано с емоционални причини, които не са за подценяване: желание да си с близки, на място където имаш социална мрежа, която може да окаже помощ и на която можеш да оказваш помощ при нужда.

На много места това вероятно ще е временно явление. Фундаменталните причини, поради които хората избират да мигрират, не са се променили съществено заради COVID-19. Освен ако пандемията не доведе до дългосрочни рестрикции и несигурност в икономиката и здравеопазването, би могло да се очаква, че в следващите 2-3 години потокът от хора

4. Migration data relevant for the COVID-19 — migrationdataportal.org/themes/migration-data-relevant-covid-19-pandemic

ще обърне посоката си и ще се възстанови като обем.

Има няколко фактора, които биха могли да превърнат това в по-устойчиво и важно събитие за Източна Европа.

Първо, ефектът тук ще е госта по-силен. Ако извадим от уравнението местата с активни военни конфликти, регионът отдавна е най-силно засегнатият в света по отношение на намаляването на населението и миграцията навън. Той е и единственият със спад на населението в три последователни десетилетия⁵.

От 1990 г. насам България е загубила 1,3 млн. души — около една пета от населението си. Литва загуби една четвърт, Румъния загуби близо 18%, а Унгария — 7%. Тази тенденция няма изгледи да се промени — според оценките за населението на ООН⁶ за 2100 г. от топ 20-те държави в упадък само 4 не са от региона.

Връщане на значителни като размер групи хора в икономики, които толкова отдавна губят население, ще бъде много видимо и различно преживяване.

Второ, икономиките тук имат капацитета да поемат поне част от тази обратна вълна. Докато много от икономиките на Азия и Латинска Америка имат пренасищане с работна ръка и/или недостатъчно икономическа активност, която да успее да поеме новите потоци хора, Източна Европа в последните няколко години страдеше точно от обратния проблем. Недостигът на работна ръка и свързаното с това вдигане на заплати беше видимо навсякъде.

Въпреки удара на коронавируса, структурно няма причина тези икономически тен-

денции да се променят. Дори напротив, в някои области тече процес на изнасяне на производствени мощности и скъсяване на логистични вериги, от което Източна Европа трябва да е един от основните печеливши в глобален аспект. Т.е. търсенето на работна ръка ще се засили, няма да намалее.

Трето, Европейският съюз е ключовата разлика между този регион и другите. Голяма част от страните в региона са членки на ЕС, което ги поставя в свършено различна позиция спрямо други регионални групи. Латинска Америка е икономически, но не и политически или социално свързана с икономиките на Север, докато в Азия привлекателните центрове са големи държави като Япония, Индия и Китай, а останалата част от миграцията е към САЩ, Австралия и Европа.

Нито една от тези алтернативи не предлага същата динамика, каквато предлага членството в ЕС. Де факто съюзът функционира като една държава, без ограничения на придвижване и установяване, с наченки на социално и здравно покритие дори между държавите, а насоченото финансиране подпомага вдигането на качеството на живот в недостатъчно развитите периферии.

Това играе важна роля в решението за миграция или завръщане. Лекотата, с която мигрантите от Изток могат да се заселят на Запад и която играеше негативна роля досега, в момента се оказва предимство — да се върнеш от Милано в Пловдив, или от Лион в Катовице е въпрос на няколко часа и бърз финансов трансфер.

Тази лекота на придвижване, както и фактът, че много от местата, в които хората се завръщат, така или иначе бяха започнали да разработват стратегии за привличане на човешки капитал, може да изиграе ключова роля в задържането на поне част от този неочакван бонус.

5. Eastern Europe has the largest population loss in modern history — FT, www.ft.com/content/70813826-0c64-33d3-8a0c-72059ae1b5e3

6. www.businessinsider.com/the-fastest-shrinking-countries-in-the-world-declining-populations

ЗАЩО Е ВАЖНО

Разбира се, има още много въпроси за тази внезапна миграция. Нашето проучване беше експресно и непредставително и имаше за цел да улови моментно настроение в голяма и изключително разнородна група от хора. Като се имат предвид общата тенденция и структурните причини за напускане, е много трудно да се каже, дали тази мощна вълна наобратно ще продължи, или няма да се обърне.

И все пак COVID-19 изненада политиците и демографските анализатори. Никой не знае много за характеристиките или намеренията на групите хора, завръщащи се от чужбина. Новата ситуация вече продължава повече от половин година, предвид втората вълна в Европа и икономическата несигурност. По всичко изглежда, че ситуацията ще остане такава най-малко до пролетта на 2021 г., което ще значи, че е изминала цяла една година от завръщането на хората по родните им места — немалко време.

Непосредствената причина за връщане е медицинска, но последиците могат да бъдат политически, социални и икономически. Ако дори 10% от завърналите се решат да останат, това би било огромен тласък на човешкия капитал за местните икономики.

От всичко изброено дотук става ясно, че обратната миграция е важен политичес-

ки и социален въпрос с четири ясно изразени характеристики:

- Първо, това е неочакван подарък за родните икономики
- Второ, това може да е нещо повече от краткосрочен обрат
- Трето, не всички, които се върнаха, ще мигрират отново
- И четвърто, дори тези, които напускат, могат да бъдат ценни точки за допълнително проучване и анализ, които да са полезни при бъдещото привличане на хора

II. ФОКУС ВЪРХУ БЪЛГАРИЯ

През последните няколко месеца заедно с ECFR събрахме данни за тази човешка вълна в България. Започнахме от събирането и изчистването на данни от гържавните системи и в крайна сметка — се обърнахме към самите хора, за да обяснят своите действия и мотиви.

Тъй като не разполагахме с много време, фокусирахме усилията си в установяването на основни факти за това „преселение“, задълбочени интервюта и опит за бърз анализ, върху който могат да стъпят по-задълбочени и обстойни проучвания. Не претендираме за изчерпателност на темата или пълнота на извадката. Но при липсата на повече информация засега, както и поради валидността на темата за много повече гържави от България, ни се струва важно да споделим нашия опит.

Заради непълни и несвързани бази данни обикновено е трудно да се проследи вътрешната миграция в ЕС. Това прави сегашната ситуация уникална като налична информация.

1. КОЛКО ХОРА СЕ ВЪРНАХА?

Започнахме с общия брой хора, които се завърнаха в страната. В действителност е много трудна задача да се определи количеството на вътрешните мигранти в ЕС. Причината за това е начинът на регистрация и проследяване на този тип мобилност.

Те не са задължени да се регистрират нито в родната си дестинация, нито в точката на пристигане и дори ако го направят, тези бази данни не са взаимосвързани и така данните се губят. В нормална ситуация гържавата не събира данни за броя на хората, пътуващи към дестинации в ЕС, нито за такива, връщащи се оттам. На теория адресната регистрация би трябвало да играе ролята на регистър за установяване на местоположението на даден гражданин на България. От десетилетия обаче начинът на поддържане на този регистър не отговаря на изискванията на статистиката. Вписването на нов адрес е по желание на съответния човек, като почти нищо от нужните му услуги не зависи от смяната на регистрация. Редица усложнения — от нежеланието на наемодатели да декларират договорите за наем и приходите от тях, през административните усилия за смяна на адрес, до липсата на връзка със структури в други гържави, поддържащи съответните услуги — забавят за дълго или завинаги промените в адреса на дадено лице. Така адресният регистър не изпълнява функцията си да информира гържавните служби за местонахождението на съответния човек, което пречи на цяла редица от дейности — от съставянето на адекватни изборни списъци, до преброяване и формиране на адекватни прогнози за събираемост на местни данъци.

Като се вземе предвид посоченото, настоящата ситуация представлява още един подарък за изследователите и властите. Строгите разпоредби, свързани с проследяването и ограничаването на коронави-

руса, наложиха нов стандарт на отчитане на влезлите в страната. Така стартирайки от средата на март, граничните и здравни служби започнаха да регистрират всяко влизане в страната, независимо дали от ЕС или не, като в някои случаи дори влизанията биват проследени до крайната си дестинация.

С помощта на държавната агенция, отговорна за събирането и анализа на данни — „Информационно обслужване“, получихме броя на завърналите се в месеците на пандемията и се опитахме да преценим колко от тях попадат в сферата на интерес на това изследване.

Използвахме няколко детерминанти при изчисляването.

Първо, взехме март за отправна точка на кризата — България беше една от първите европейски държави, влезли в извънредно положение и локдаун — от 13 март 2020 г. Тази ситуация продължи де факто до 19 април — Великден, след което повечето от рестрикциите започнаха негласно да се отпускат. Официално извънредното положение продължи до 13 май, въпреки че повечето забрани започнаха да отпадат официално още на 3 май. Тук особено полезни са данните от Google за движението на хората в различни държави, обобщени в COVID-19 Community Mobility Reports. Така периодът, върху който се фокусирахме, беше този на най-строги ограничения — между март и май.

Как се отчита мобилността

Google смята промяната спрямо базова референтна стойност, калкулирана от месеците преди началото на пандемията. Тя представлява средната стойност на показателя за същия ден от седмицата в периода от 3 януари до 6 февруари. Така например на 29 март (неделя) хората в България са прекарвали вкъщи 11% повече време, отколкото средно са прекарвали в през петте недели от референтния период. В петък преди това (27/03) обаче

са прекарвали 22% процента повече време вкъщи, отколкото са прекарвали през референтните петъци.

Това е мотивирано от **второто ни предположение**: за целите на нашето изследване предположихме, че всеки с българско гражданство, който се връща в страната по време на най-тежката ситуация през март и април, както и в началото на май, изправен пред задължителна 14-дневна карантина и с огромни ограничения при пътуване, не пътува с цел развлечение, туризъм или бизнес и се връща, за да остане поне известно време в страната.

И трето, не взехме предвид граничните пунктове с Гърция, поради възможността за статистически „шум“ и размиване на данните — това е основният вход и изход за туристически пътувания в България и особено със затоплянето на времето е рисковано да се взема предвид трафика през него.

Тук има още една важна забележка към данните: докладваните числа са под реалните, тъй като данните започват да се събират и анализират от „Информационно обслужване“ едва през последните дни на март, заради липса на достатъчно координация с ГД „Гранична полиция“ и здравните служби. Това е обяснимо с факта, че досега Гранична полиция не е била свързвана в реално време с друга държавна структура и това е отнело време за настройване. За съжаление, така са пропуснати поне 2 активни седмици на връщане на хора.

За да се сдобием с реална картина, попитахме Гранична полиция за общия брой влезли български граждани, без да броим трафика през граничен пункт „Кулата“ за периода март-юни тази година. Цифрата, която получихме оттам е 801 755 души.

Това помага да се уточни броят на влезлите през март. Ако от тази цифра се изва-

ЗАВЪРНАЛИ СЕ И КАРАНТИНИРАНИ

(за целия период до септември по данни на „Информационно обслужване“)

	Българи	Чужденци	Преминали	Карантинирани
март	14	3	17	0
април	27011	26 313	53 324	14 625
май	129462	122 288	251 750	80 495
юни	302731	386 968	689 699	19 144
юли	408763	715 623	1 124 386	19 533
август	378723	762 174	1 140 897	6 139
септември	400423	464 014	864 437	473
	1647127	2477383	4124510	140409

ВЛЕЗЛИ ПРЕЗ МАРТ

(по данни на „Гранична полиция“)

	Българи
Общо за периода март-юни	801 755
Април-юни (без пункт Кулата)	399 764
Март месец	401 991

дят данните за влезлите от април до юни, които имаме от ИО - общо 459 281 хил. души, както и се изолират влезлите през Кулата за същия период - малко над 59 хил. души, **се получава бройката от 401 хил. български граждани, влезли в страната за месец март.**

Тъй като за март нямаме никаква разбивка на данните, можем да работим с тези от април-май, които са детайлната част от справката. Като се имат предвид предва-

рителните условия, изчисленията показват, че между началото на април и края на май, **в България са се завърнали малко повече от 121 хиляди души, от които 36 хиляди със самолет, а останалите — през сухопътни граници.**

Няма адекватен метод, който да позволи да се определи колко от тях са дългосрочно завърнали се или просто хора, останали зад граница при избухването на пандемията.

ЗАВЪРНАЛИ СЕ ЗА МАРТ-МАЙ

(през определени пунктове)

	Април			Май			Общо български граждани
	Чужденци	Преминали	Карантинирани	Чужденци	Преминали	Карантинирани	
ГКПП КАП.АНДРЕЕВО ШОСЕ	4501	5882	3059	22 371	28 536	8 122	7546
ГКПП ВИДИН ДУНАВ МОСТ	3766	9905	406	15 615	41 767	20 370	32291
ГКПП РУСЕ ДУНАВ МОСТ	5362	9792	3550	23 722	41 535	15 591	22243
ГКПП КАЛОТИНА ШОСЕ	2589	3574	1919	12 128	19 299	5 335	8156
ГКПП ГЮЕШЕВО	894	1276	519	3 156	4 423	1 479	1649
ГКПП КАЛОТИНА ГАРА	0	318	0	0	744	0	1062
ГКПП РУСЕ ПРИСТАНИЩЕ	247	309	0	810	1 003	49	255
ГКПП ДУРАНКУЛАК	367	1032	364	1 687	3 663	1 650	2641
ГКПП СВИЛЕНГРАД - ЖП. ГАРА	0	274	0	0	818	0	1092
ГКПП БРЕГОВО	291	344	0				53
ГКПП ВРЪШКА ЧУКА	66	275	119	246	1 070	576	1033
ГКПП ЛЕСОВО	1010	1574	649	7 316	9 997	2 600	3245
ГКПП СТАНКЕ ЛИСИЧКОВО	161	415	147	459	1 194	589	989
ГКПП ЗЛАТАРЕВО	297	532	161	1 551	2 263	711	947
ГКПП СИЛИСТРА ШОСЕ	416	914	533	1 551	3 157	1 198	2104
ГКПП МАЛКО ТЪРНОВО	15	48	17	126	516	399	423
ГКПП АЕРОГАРА СОФИЯ	1101	3990	0	8 422	35 748	902	30215
ГКПП АЕРОГАРА БУРГАС	8	8	0	120	968	863	848
ГКПП АЕРОГАРА ВАРНА	1	1	0	590	5 496	4 542	4906
							121 698

2. КЪДЕ ОТИДОХА?

Другият изключително полезен набор от данни, който за първи път е събран и може да бъде ползван, е този за карантинирани. България започна да карантинира хора с въвеждането на извънредното положение, като в първия месец и половина мерките бяха изключително строги. По последни данни, има над 3 хил. досъдебни производства за хора, нарушили мерките от първия локдаун, като има и няколкостотин осъдени.

За да се осигури проследяемост на влезлите и мястото, на което са карантинирани, на границата всеки е попълвал декларация с адрес, на който може да бъде намерен в следващите 14 дни. Тази информация, в обобщен вид, за да е невъзможна проследяемост по лични данни до индивидуален гражданин, ни беше предоставена от „Информационно обслужване“.

Тя е изключително полезна за нещо, което до момента не можеше да бъде направено в миграционните проучвания — да се проследи къде точно се завръщат хората от чужбина.

Като цяло, карантинирани са около една трета от всички влезли в страната, чужденци и българи. Разбивката по общини осигурява доста интересен набор от данни, с който позволява да се правят различни сравнения.

Обобщението е на карантинирани по общини, за два поредни месеца — април и май (поради липса на адекватни данни за март, което също прави извадката по-малка от истинския размер). Почти навсякъде има повече карантинирани през май, отколкото през април. Това е разбираемо заради разпространението на вируса в Европа, но предвид разликите, които се измерват в пъти, едва ли е достатъчно като обяснение. По-вероятно просто потокът на връщащи се се е засилил. През юни на повечето места броят карантинирани спада, но тъй като тогава започ-

КАРАНТИНИРАНИ

Май-април

Община	Април	Май	Общо
Столична	688	5181	5869
Русе	398	2568	2966
Варна	157	2179	2336
Петрич	323	1979	2302
Пловдив	246	2010	2256
Сангански	258	1394	1652
Благоевград	207	1387	1594
Бургас	101	1326	1427
Видин	77	1318	1395
Пазарджик	77	1154	1231
Сливен	98	1051	1149
Плевен	98	1008	1106
Добрич	103	921	1024
Хасково	77	875	952
Монтана	48	897	945
Шумен	70	784	854
Стара Загора	72	763	835
Перник	111	722	833
Враца	37	764	801
Разград	82	715	797
Търговище	68	724	792
Кюстендил	84	670	754
Кърджали	43	608	651
Свиленград	74	556	630
Силистра	71	548	619
Дупница	66	541	607
Гоце Делчев	49	515	564
Дулово	39	499	538
Димитровград	50	486	536
Симитли	47	467	514
Ловеч	57	442	499
Велико Търново	56	431	487
Асеновград	47	434	481
Казанлък	44	428	472
Ботевград	17	429	446
Ямбол	40	398	438
Лом	21	363	384
Родопи	34	332	366
Берковица	36	330	366
Нова Загора	22	335	357
Габрово	25	330	355
Провадия	28	323	351
Добрич-селска	25	321	346
Руен	23	314	337
Карлово	17	318	335
Попово	27	305	332
Севлиево	15	313	328

ТОП 30 – ВСИЧКИ ОБЩИНИ

Карантинирани спрямо работоспособно население

Община	Общо карантинирани	Работоспособно население	%
Струмяни	243	2561	9.5
Бяла	145	1839	7.9
Петрич	2302	29 425	7.8
Сандански	1652	21884	7.5
Иваново	263	3931	6.7
Симитли	514	7899	6.5
Свиленград	630	12661	5.0
Макреш	26	526	4.9
Димово	131	2741	4.8
Кайнарджа	143	3001	4.8
Видин	1395	29 711	4.7
Ново село	49	1044	4.7
Хаджидимово	245	5368	4.6
Брусарци	95	2154	4.4
Гурково	128	2914	4.4
Вършец	161	3712	4.3
Сливо поле	231	5344	4.3
Крушари	92	2178	4.2
Кула	72	1717	4.2
Берковица	366	8790	4.2
Мизия	137	3310	4.1
Невестино	33	800	4.1
Самуил	158	3903	4.0
Суворово	162	4098	4.0
Хитрино	143	3847	3.7
Искър	114	3079	3.7
Белозградчик	106	2875	3.7
Никопол	136	3781	3.6
Лесичово	100	2820	3.5
Ситово	96	2714	3.5

ва и отмяната на строгите мерки, този показател вече би бил неизползваем при сравнение на данни.

Разбираемо е, че в реални стойности най-много се открояват големите градове, където броят на върналите се е по-голям. Но е интересно да се направи първо сечение на местата, където увеличението май спрямо април е най-голямо: т.е. градовете с население над 20 хил. души, където върналите се през април са били най-много.

Ако обаче се направи сравнение между за-

върнали се и карантинирани и население-то в работна възраст има други градове, които се открояват. В Петрич и Сандански са карантинирани 2302 и 1652 души, което се равнява съответно на 7.5 и 7.8% от работоспособното население. Във Видин са карантинирани 1241 човека, което е около 4.6% от работоспособното население. В Монтана, Благоевград и Русе — други големи градове, този процент е между 3 и 4%.

Три града

Тук се открояват три града, които се намират близо до граница — Петрич, Сандански и Свиленград. Трите са високо както в реални стойности, така и като процент от населението — независимо дали в общата класация или в тази на градовете с над 20 хил. души (без Свиленград заради по-малкото население). Обясненията тук обаче могат да са повече от едно. И трите града отдавна губят работна сила към намиращите се наблизо Гърция и Турция — най-вече в земеделието и туризма, така че е напълно разбираемо при първите признаци за сериозна здравна и икономическа криза, която засяга именно тези сфери на труд, голяма част от тази работна ръка да се върне бързо по родните си места. От друга страна, не е невъзможно те да са били ползвани като „карантинна зона“ за връщащите се от чужбина с кола. Такава информация обаче не може да бъде намерена официално, а и тъй като властите позволяваха карантинирането да става след достигане на краен адрес, това е по-слабо вероятно.

Невъзможно е без допълнителни проучвания и информация от този набор от данни да се направят окончателни заключения, но си струва да се спомене, че това са някои от местата с най-голяма миграция навън през предходните години. В топ 10 на градовете с над 20 хил. души население, където карантинираните са най-голям процент от работоспособното население,

ОБЩИНИ НАД 20 ХИЛ. ДУШИ

Карантинирани спрямо работоспособно население

Община	Работоспособно население	%
Петрич	29425	7.8
Сандански	21884	7.5
Видин	29711	4.7
Монтана	27536	3.4
Благоевград	47580	3.4
Русе	95944	3.1
Разград	27331	2.9
Дупница	21712	2.8
Кюстендил	29530	2.6
Търговище	31895	2.5
Силистра	25522	2.4
Враца	37259	2.1
Ловеч	23507	2.1
Димитровград	25960	2.1
Добрич	49600	2.1
Пазарджик	63908	1.9
Хасково	50503	1.9
Сливен	67217	1.7
Плевен	68177	1.6
Шумен	52679	1.6
Перник	51821	1.6
Кърджали	42416	1.5
Асеновград	36388	1.3
Горна Оряховица	23865	1.3
Карлово	27291	1.2
Казанлък	38543	1.2
Габрово	31401	1.1
Бургас	127160	1.1
Ямбол	39774	1.1
Свищов	20674	1.1
Пловдив	216003	1.0
Велико Търново	54169	0.9
Стара Загора	93606	0.9
Смолян	20854	0.9
Добрич-селска	49600	0.7
Столична	851188	0.7

попадат градове от трите области на страната, които пострадаха най-много от отлив на човешки капитал — зоната Русе–Разград–Силистра, линията Кюстендил–Благоевград–Петрич и Северозападна България. Това не е се обяснява само с факта, че заради депопулацията тези градове са намалели като население и за-

това процентът завърнали се е по-висок. В Русе например, са карантинирани (т.е. са се върнали от чужбина) в реални стойности повече хора, отколкото в двойно по-голямата Варна, а във Видин — повече отколкото в петорно по-големия Бургас.

Тези разлики вероятно биха били още по-изразени, ако имахме достъп до пълните данни за всички завърнали се, а не само за карантинираните, но ако се спазва логиката на общата извадка, където карантинираните са около половината от влезлите български граждани, е нормално да се предположи, че потокът на завръщане е бил доста по-висок.

Разумно е да се предположи, че поне частот тези, които са се завърнали — независимо дали са били поставени под карантина или не, са били част от вълната на миграция навън, която България преживя.

Начело на класациите
излизат места, които
пострадаха най-много от
загуба на човешки капитал в
последните десетилетия.

3. ПРИЧИНИ ЗА ВРЪЩАНЕ И ЗА ОСТАВАНЕ

При липсата на данни за намеренията на всички тези хора, има един-единствен начин да се опитаме да разберем част от мотивацията за подобна вълна: да говориш с тях. Използвахме единствения бърз и относително евтин начин за достигане до толкова разпръснатата и разнородна група хора — чрез социалните медии. Избрахме Facebook, тъй като той е предпочетената социална мрежа от мнозинството хора в България в трудоспособна възраст. Въпреки че това не е много точен или надежден източник, той все пак позволява да се добие някакво първоначално усещане за нагласите на участниците в анкетата.

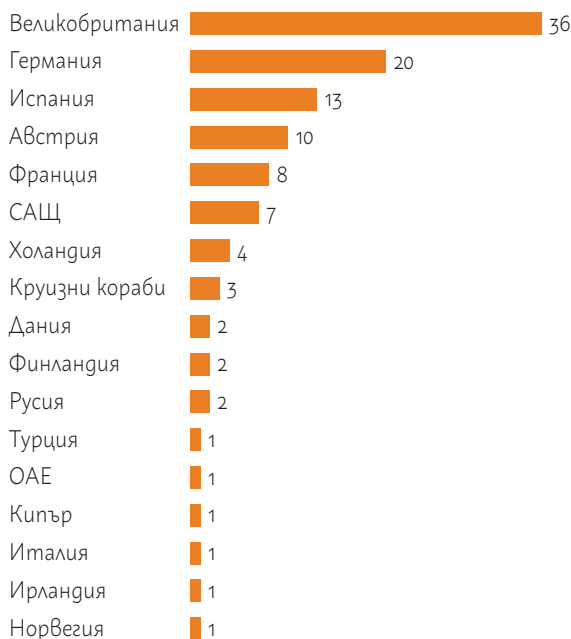
Специално се насочихме към хора в трудоспособна възраст, живеещи в големи градове и места с известна история на външна миграция, и пуснахме анкета, търсеща „завърнали се заради Ковид“. Използвахме и функция във Facebook, която позволява насочване към хора със заявен интерес да живеят в определена държава — обикновено индикатор за пребиваване в съответното място.

Получихме над 130 отговора от цялата страна. Основните дестинации за връщане не бяха изненадващи — Обединеното кралство, Германия, Австрия, Испания и Франция бяха топ 5.

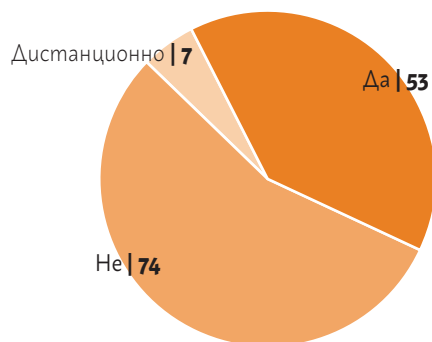
Най-популярната причина за завръщане беше „желанието да бъдеш със семейството и роднините си“, което повтаря чувството за връзка с дома и социална мрежа по време на криза. Втората най-популярна причина е „загуба на работа“. Комбинациите между двете вероятно също играят сериозна роля. Огромното мнозинство от такива отговори в извадката говори, че е вероятно тези две причини да са доминиращи и сред по-голямата група от завърнали се.

Това, което е най-интересно за целите на нашето изследване, беше въпросът дали тя/той планира да се завърне в чужбина. Над 10% от хората отговориха на този въпрос с „Не“, а около 16% казаха, че все

ОТКЪДЕ СЕ ЗАВЪРНАХТЕ ?

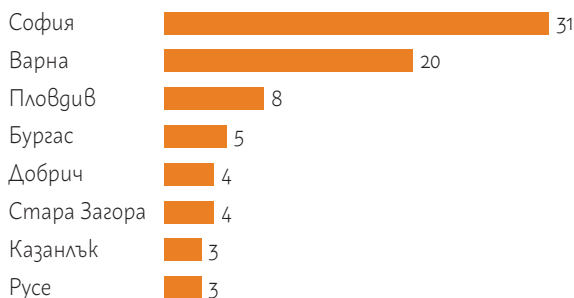

РАБОТИТЕ ЛИ В МОМЕНТА?

КЪДЕ СЕ НАМИРАТЕ СЕГА?

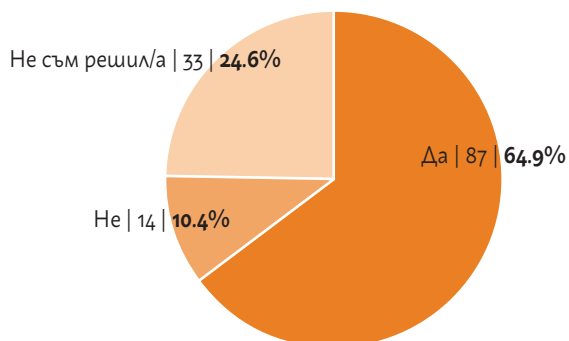
Основни градове

ПРЕСТОЙ В ЧУЖБИНА

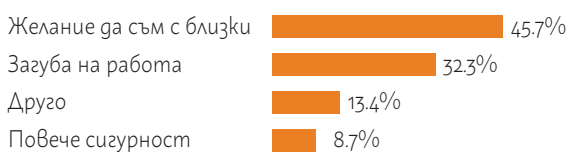

СМЯТАТЕ ЛИ ДА ЗАМИНЕТЕ ПАК?

още не са решили. Интересното е, че колкото по-дълго е останал някой в чужбина, толкова по-склонен е да се прибере в България. Ако се изолира групата, която е останала над 1 г., то в нея над 19% от хората казват, че нямат планове да заминат пак, а над 47% или почти половината — че не са решили.

ЗАЩО СЕ ЗАВЪРНАХТЕ?

Мотивите за това какво движи желанието за оставане или връщане обаче, са сред най-интересните в проучването. На участниците и през двата канала за гласуване (Googleform и Facebook) бяха дадени няколко първоначални опции, от които да избират:

- От ситуацията с ковид
- От намирането на работа тук
- От намирането на работа в чужбина

■ От подобряването на ситуацията (градска среда, удобства, социален живот) в мястото, в което живее

■ От подобряването на ситуацията в страната (корупция, бизнес среда, правосъдие)

Отделно им беше дадена възможност да добавят собствени причини. Много от участниците са посочвали повече от един фактор, като заради разликите при събирането на данните не е напълно възможно да се уеднакви извадката (Facebook не дава възможност за въпрос с повече от един отговор, но пък анкета в самата програма вдига много броя на хора, които попълват). Няколко тенденции обаче са ясно видими в причините, които са посочвани като важни.

ОСНОВНИ ПРИЧИНИ

Основни причини, които ще повлияят на решението ви?

Общо 179

*добра заплата, гостатъчно заплащане, гостатъчно пари

На първо място сред мотивиращите фактори е намирането или не на работа тук. Това са посочили 41% от хората (ако се считат всички отговорили — 134-ма), което съответства на всички изследвания на миграционните процеси, сочещи този фактор като основната причина за движението на хора. По-интересен е обаче миксът от няколко причини, които следват. На второ място сред посочените фактори излиза „корупцията“ — 23% от хората считат, че това е един от факторите, които решават дали да останат или да си тръгнат. Едва след тези

два фактора идва „ковид“ — настоящата ситуация в Европа покрай коронакризата, която очевидно краткосрочно ще е определяща за движението из континента и извън него. Намирането на работа зад граница е посочено като мотивиращ фактор за 13%.

Трябва да се вземе предвид, че поради свободния характер на отговорите, някои от горните причини се сливат и припокриват, или се намират във взаимозависимост една от друга. Корупцията например, много често е в отговор заедно с намирането на работа. Като се вземат предвид всички отговори, които говорят за „пари“ и „добро заплащане“, които спокойно бихме могли да причислим към фактора „работа“, то 50% от хората са дали такъв отговор.

Не е без значение и колко хора дават отговори, в които присъстват „социална среда“ и „градска среда“ — две изключително често пренебрегвани категории както при изследванията на мотивацията за мигриране от град в град, така и при плановете за развитие на българските градове напоследък, от които липсва адекватно определение какво точно е добра градска среда, как се формира, как се опазва и как тя е във взаимозависимост от социалната среда и двете се подхранват една друга. Общо около 20% от хората са посочили едното или другото като фактор за решението си.

Разбира се, при 117 хил. души това изследване не е представителна извадка и заключенията му не бива да се приемат като валидни за голяма група от хора. И все пак те са показателни поне за част от настроението сред такъв тип завърнали се.

4. ДА ГОВОРИМ С ТЯХ

За да влезем в детайли и да се опитаме да разберем малко повече за мотивацията за връщане, както и за факторите, които играят роля при решението за напускане или оставане, проведехме няколко дълбочени интервюта с хора, попълнили анкетата. Отделно ползвахме разговори по темата с няколко представители на бизнеса, както и с високо квалифицирани кадри, направени в последните няколко месеца от журналиста на „Капитал“ Зорница Стоилова. Те сглобяват и допълват картината на тази миграционна вълна. Детайлите в тях са важни за изводите, които правим.

Групата на студентите, които са в чужбина след завършване на средното си образование и още учат или току-що са завършили, е особена категория. Става дума за хора, които неотдавна са пребивавали в България и имат още силни и устойчиви връзки тук, както и виждат възможности да започнат работа тук.

Такава е **Мариела на 21**, напуснала България на 19 и учила в University of East London. Казва, че е чакала възможност да се върне. Намеренията ѝ никога не са били да остане дългосрочно. Върнала се е с преминаването на обучението онлайн, но не в родния си Кюстендил, а в София. Възползвала се е от случая да си намери работа в България, както и апартамент. Дори тайно се надява обучението да продължи да е онлайн, за да остане тук до края на следването си. Желанието ѝ да остане тук не е мотивирано толкова много от задоволство от ситуацията — самата тя казва, че нещата не са цветущи откъм инфраструктура например, а в нейната сфера — изкуството, изборът е много беден. И въпреки това, смята че има много поле за развитие на младите хора и мисли да завърши допълнителна IT специализация в СофтУни, както и да започне собствен бизнес.

Това съвпада донякъде с мнението на **Деница на 20**, която е от Банско. Тя учи във

Флоренция, Италия, но се е прибрала в родния си град — отново заради преминаването на обучението онлайн. За разлика от Мариела, Деница не е имала намерението да се връща в България след края на обучението си. Сега обаче, мнението ѝ е различно. COVID-19 е предизвикал коренна промяна — студентката казва, че пандемията „определено е повлияла“. „Имах намерение да оставам там, но сега — не само заради вируса, аз имам огромното желание да се завърна обратно за постоянно в България. Да основа нещо собствено, да започна работа и да съм полезна на обществото тук с това, което уча“. Нещо повече — тя твърди, че почти целият ѝ клас, който е заминал след завършването, се е върнал, дори от места като САЩ. Не вижда бъдещето си в Банско, а в някой от големите градове.

Кристина Иванова, директор за България в TELUS International Europe потвърждава тези наблюдения. „Последните няколко години наблюдаваме тенденция, която много ни радва — млади хора с много добро образование, които са отишли да завършат висшето си образование или да работят в чужбина и са решили да се върнат в България. От началото на пандемията сме наели около 20 човека и в София, и в Пловдив, прибрали се в България и започнали да търсят активно работа.“ Компанията от години привлича обратно работна ръка в България чрез специални програми и финансови бонуси и има сериозни наблюдения върху пазара.

Друга група хора са **тези, които работят временно извън България** и кризата сега ги е закотвила тук. Те са разбираемо недоволни от липсата на работа, както и от затворените граници и мислят да продължат в момента, в който това е възможно. При тях въпросът „да се върна или не“ стои малко по-различно, защото периодично се завръщат в родните си градове. Такъв е случаят с **47-годишната Христина** от Варна, която работи по речни круизни кораби. Заедно с угасването на туризма,

тя се е преориентирала за работа в родния си град. Това не ѝ носи удоволствие. „Определено не ми харесва, че останах. Щастлива съм, че съм със семейството си, но не съм доволна от финансова гледна точка. Опитах се да работя на две места — в един хотел и като мърчъндайзър“. Христина се е сблъскала с някои от най-проблемните области в българския бизнес пейзаж. „Мислех че го-те отдавна са отминали — с бавенето на заплати и некоректен работодател“, казва тя. За шестте години, в които не е работила във Варна, заплатите според нея, не са се променили особено. „Не правят нищо, за да ни задържат — работата е достатъчно, но финансовото изражение е просто смешно. Като мърчъндайзър взимам 650 лева заплата.“ Несравнимо с парите, които получава на круизни кораби — 1800–2000 евро месечно, са несравними, затова за нея оставане във Варна не е реалистична възможност.

Когато става дума за **хора със семейства в чужбина**, или за такива с вече установени работни отношения там, ситуацията предлага повече варианти. **Еленица** например, не е могла да се завърне във Великобритания заради кризата. **Тя е на 34**, заминала е преди три години и е там със сина си, а Ковид е разбъркал бизнес плановите ѝ. Еленица е притежавала собствен бизнес за почистване. Ползвала е обаче връщането си тук, за да работи — отново като самонаета, но не е доволна от заплащането и от отношението на институциите. „Заплатите са смешни. Огромни изисквания, малко пари, отвратително работно време и нямам никакво време за сина ми“, казва тя. Не е доволна от начина, по който е организирано онлайн обучението тук, нито от това, че вече 6 месеца чака българската държава да възстанови здравните ѝ права. Остана на заради родителите си, но със сигурност ще се върне обратно.

Борис Сарабеев, управител на офиса на IT компанията Modis България в Пловдив по-

сочва, че „през последните няколко месеца всички, които се завръщат уж за няколко седмици или за няколко месеца, остават и търсят работа в България поради епидемиологичната обстановка или насила наложените обстоятелства“.

Най-трудната група за привличане, както и тази, която краткосрочно е най-ценна икономически, е тази на **висококвалифицираните специалисти, които вече са намерили реализация в чужбина**. Такава е **31 годишната Лили**. Тя е напуснала България отдавна — преди 11 години и живее в Копенхаген. Инженер по образование, работи в авиосектора — за RyanAir. По време на големите съкращения заради спада на полетите си е взела отпуск и се е върнала в София, а не в родния си Гоце Делчев, заедно със съпруга си. Притеснява се за майка си, но няма намерение да остава, защото там печели по-добре.

Това, че е трудно, не значи, че е невъзможно. **Богдан** е от Пловдив, и се е върнал в родния си град, за да работи. „През 2013г. започнах в Schneider като финансов директор на завода до град Пловдив. Прекарах три години на тази позиция и през 2016г. получих възможността да се преместя във Франция, в Гренобъл, където заех по-висока позиция като финансов директор на клъстер от десет завода, разпръснати из Европа в девет държави. В средата на миналата година получих предложение да заема по-висока позиция, която приех и в момента съм глобален финансов директор „Логистика и планиране“ за групата Schneider, като отговарям за цялата дистрибуционна мрежа на групата от 100 дистрибуционни центъра по целия свят и за всички складови наличности на Schneider, които са около 3 млрд. евро“, разказва той. Тогава Богдан живее в Париж. С идването на пандемията, групата е наложила политика на тотална забрана на пътувания и във Франция влиза пълен локдаун от около два месеца. „Като цяло в един момент започна много да натежава. Когато си в чужбина заедно със семейството си и нямаш среда,

не можеш да се социализираш“, обяснява той. В един момент прави равностметка и решава, че може да се премести в България и да изпълнява функции от тук. „Ковид, казва той, беше просто ускорител“.

Елена Ватрачка, мениджър „Човешки ресурси“ на Schneider Electric потвърждава, че има интерес от българи в чужбина, подобно на Богдан. Тя обаче посочва, че неговият случай не е масов. „По време на пандемията ние се свързахме с доста професионалисти, които проявиха интерес към нашата компания. Видяхме повече хора, които показаха интерес, но не ги видях да се връщат активно и да почват работа. По-скоро опипваха почвата и проучваха възможностите — до каква степен ние сме конкурентни и адекватни на това, което те търсят като ниво, за да се върнат.“

От разговорите с хора могат да бъдат формулирани няколко извода. Има видима промяна в нагласата на младите хора относно връщането в България — това вече се счита ако не за предпочитан, то поне равностоен вариант. Някои от хората, които са се върнали тук, вече са намерили работа. Има много нерешителност и колебание сред групата завърнали се, която може да бъде обяснена с няколко фактора, припокриващи се в изследването по-горе:

Корупция

Това присъства като усещане в разговорите с всички, като основа на недоволството им от ситуацията. Лили дава пример с нагласените конкурси за хора в Ръководство на въздушното движение, където не е била приета при кандидатстване.

Административно обслужване и отзивчивост

За държавата, която иска да привлече обратно хора, България все още не се справя със задачата административните пречки пред това да са минимизирани.

Това личи особено много, когато става дума за основни неща — осигурителна, здравна или образователна система. Еленица например, казва, че вече 6 месеца чака българската държава да възстанови здравните ѝ права. „Чувствам се дискриминирана“ е начинът, по който го изразява.

Грагска среда

Интересно е, колко често тази обикновено смятана за странична тема влиза в разговорите. Напълно различни като образование, занятие или местоположение хора дават оценки за това като нещо, което играе роля в решенията им. Христина от Варна например се гразни изключително много от липсата на елементарни регулации, като невъзможността да спреш силна музика у съседите, заради липсата на ясно отговорни институции. „Полицията не се отзовава“, казва тя. Лили харесва, че в София има промяна, но не харесва ремонтните работи в центъра и изоставянето на трамвайните линии.

Богдан смята, че ниските данъци и осигуровки са „нож с две остриета, защото в крайна сметка yougetwhatyoupay. Липсва държава, инфраструктурата е изключително разбита, няма смислено планиране как да се разраства града. От гледна точка на чистота, здравеопазване, общо държавно управление има огромна дупка и разлика между Франция и България.“

III. ИЗПОЛЗВАЙТЕ МОМЕНТА

Разбира се, да се разчитат по-големи тенденции въз основа на такава малка извадка е трудно. Трябва да бъде взето предвид, че мненията изказани в това изследване, не са репрезентативни. Решенията за миграция са сложни и зависят от много фактори.

И все пак има причини да смятаме, че това може да е нещо повече от просто временно обръщане на миграционната вълна. Първо, признаците че масовото изтичане на работна сила към Запад започва да се обръща, бяха видими преди пандемията на COVID. Някои градове — Клуж, Катовице — вече имат кампании за привличане на населението. Компаниите в бързо развиващите се сектори, като например ИТ и аутсорсинг, имаха стратегии за достигане до младите хора в чужбина. Българското правителство имаше малка работна група със задача да достигне до българи в чужбина и да ги убеди да се върнат. Същото важи и за други държави.

COVID се оказва огромна промяна в това отношение и неговите ефекти все още предстои да бъдат напълно разбрани. Една от най-големите трудности при привличането на хора например е да ги накарате физически да дойдат и да останат за определен период от време в дадено място. Предвид настоящата несигурност и вто-

рата вълна в Европа, както и ситуацията на трудовите пазари и внезапно навлезане на онлайн и дистанционна работа в редица сектори, този престой може да се окаже повече от краткосрочна промяна за някои от тези завърнали се.

Това изисква **спешна промяна на перспективата за местните и национални власти и пренасочване от дългосрочни политики към краткосрочни мерки**, за да се опитат да запазят поне част от този неочакван човешки талант.

Има много неща, които вече се правят на други места, които могат да бъдат копирани:

- Лесен достъп до заеми с нисък или без лихвен процент
- Преки субсидии и данъчни облекчения от местните данъци за хора с доказан интерес да останат за по-дълги периоди, като това трябва да е свързано с определени измерители.
- Административна помощ за намиране на места за живеене и улеснения в регистрация и ползване на местни услуги. Особено за млади двойки с деца — места в местните училища и детски градини с ми-

нимална административна тежест

- Социални придобивки и добавки към заплатата за хора от сектори с доказана местна или национална нужда (образование, здравеопазване, хора със специфични познания в определени области)

- Работеща и лесна за използване местна база данни за възможности за работа

- Подобрения в градския пейзаж и създаване на социални обществени пространства

Предложените мерки би могло да бъдат прилагани навсякъде извън София (която е отделен случай, защото продължава да привлича хора и страда от по-различни проблеми).

Сътрудничеството с бизнеса може да прехвърли част от отговорностите към частния сектор, като в същото време допринесе за по-добрата реакция и разбиране на ситуацията. Например Швейцария дава данъчни облекчения на компании, които плащат заплатите на служители, живеещи на нейна територия. Подобни споразумения съществуват на много места и релокирането на част от служителите би било посрещнато гъвкаво от международни компании, които ще правят значителни спестявания от това, че разходите им за социални осигуровки и данъци са зна-

чително по-ниски в България. Компани в България като Telus имат вече няколко години опит с релокирането на хора и могат да посочат какво работи — консултации за намиране на работа, социални придобивки, запазване стандарта на живот, до посрещане на летището и помощ с намирането на първо място за живеене. Голяма част от разходите за това са спестени заради връщането след Ковид, което означава, че се отваря възможност за сътрудничество с местните власти за нови инициативи.

Повечето от тези мерки не изискват масивни финансови инжекции, а само реорганизация на приоритетите и известна административна промяна. Що се отнася до финансовите мерки, има два големи портфейла, които местните и националните власти могат да използват: Механизмът за възстановяване и устойчивост и ReactEU, който позволява парите от настоящата финансова рамка да бъдат насочени към свързани с пандемията предизвикателства. Тези мерки не трябва да продължават вечно и са просто отговор на уникална и с ограничен времеви прозорец възможност.

Моментът да се мисли и действа за това е сега. Страните в региона вече пропуснаха много възможности за запазване и привличане на таланти. Не бива да пропускат този.

М Е Т О Д О Л О Г И Я

- Данните от онлайн проучването са събрани с помощта на таргетирана анкета във Facebook към аудитория 18-65, в големите градове, както и в няколко области, където има високи нива на завърнали се и карантинирани. Анкетата е проведена от 18.09 до 08.10.2020
 - Дълбочинните интервюта са направени от Огнян Георгиев и Илияна Кондарева в периода септември-октомври 2020 г.
 - Интервютата с компании са направени от Зорница Стоилова през септември-октомври 2020 г.
-

Б Л А Г О Д А Р Н О С Т И

- Авторът иска да благодари на софийския офис на ЕСВП за активната помощ и сътрудничество при изготвянето на този доклад и на софийското бюро на КАС за подкрепата.
 - Благодарности и на „Информационно обслужване“ и неговият директор Ивайло Филипов, който съдейства за получаването на данните от входно-изходните пунктове на страната и данните за карантинирани по общини. Без тези данни голяма част от изследването щеше да е невъзможна.
 - Благодарности на Зорница Стоилова, която предостави проведените интервюта по темата и на Chelsea Hodgkins за методическата помощ при обработката на данните.
-